

Summary – Sexuality and history, 1982

This paper welcomes the contributions of Foucault and non-heteronormative sexuality research in order to understand the modern order of sex and gender. It goes on to outline an economic model of gender, sexuality and sex development from the early onset of capitalism, which associates sexuality with 'formal subordination' and sex with 'real subordination' in Marxist theory terms. Despite some simplified functionalisms/Marxisms it is still of interest.

Om *Seksualitet og historie* 1982

Denne artikkelen representerer et tidlig bidrag i norsk sosiologi i forhold til en ikke-heteronormativ seksualitetsforståelse. Den hilser ikke bare Foucault og hovedargumentene i queer theory velkommen, men beskriver også en egen posisjon ut fra en feministisk orientert kritikk av politisk økonomi. Den hevder at den eksisterende forståelsen ikke tar høyde for at "god og dårlig sex, puritanisme og liberalisme, skyld og lyst, er deler av ett og samme system."

Artikkelen skisserer en likestillingsorientert sosiologisk og historisk forståelse av kjønn og seksualitet, der seksualitet ikke bare påvirkes av maktforhold (som hos Foucault), men mer spesielt oppstår i forbindelse med den kjønnsrelaterte sfæredelingen (produksjon/reproduksjon) som preget industrisamfunnet.

Artikkelen er scannet inn og lest via programvare (OCR) fra et gulnet nummer av tidsskriftet *Materialisten* (3, 1982, s 50-75). Dette ga mange småfeil, og jeg har sikkert ikke klart å rydde opp i alt. Jeg har imidlertid ikke endret noe i teksten. Poenget her er ikke en "revidert utgave", men originalen fra 1982.

Artikkelen ble skrevet etter en debatt på den politiske venstresiden der mitt syn på sjekking og kjønnsmarked, og mine argumenter om kjønn som politisk økonomi var blitt avvist og delvis latterliggjort fra autoritativt hold (f.eks. "Holter mener at orgasmen er en kapitalistisk oppfinnelse"). Det er denne debatten det refereres til i starten av artikkelen.

Det hører med til bildet at det var med nød og neppe at denne og andre kontroversielle artikler i det hele tatt så dagens lys, innen et temanummer om seksualitet som skulle utgis av det AKP-dominerte tidsskriftet *Materialisten*. Og at nummeret, etter at det faktisk lyktes å utgi det, skapte behørig rabalder (særlig var det en artikkel om kvinneundertrykking i AKP som fikk unngjelde - her gikk det på æren løs).

Forskningsmessig er det selvsagt mye å revidere siden 1982, men såvidt jeg vet har historieforskning og sosiologi generelt styrket hovedlinjene i det bildet jeg ga ut fra det jeg fant av kilder dengang. Noteapparatet er ganske omfattende og fortsatt av interesse for videre forskning. Det var sosialkonstruktivistene og ikke driftsteoretikerne som 'vant' den senere debatten.

Biologi er selvsagt mye mer innfløkt og vekselvirkende med sosiokulturelle forhold enn det artikkelen tar opp, men hovedargumentet er vel godt nok: biologi sier ikke så *mye mer* om sex enn det sier om tenkning. En slik forklaringsmåte er i seg selv "dypkjønnnet" (Jorun Solheim) - sex assosieres til kvinnen og det nedrige og varme ("mye påvirket"), tenkning til mannen og det overlegne og kjølig-rasjonelle ("lite påvirket"). I dag vet vi fra mange områder at denne presumpsjonen om det mannlig-normale-normdannende ikke holder mål.

Den teoretiske debatten er preget av rammen for artikkelen, et marxistisk orientert tidsskrift, og inneholder en forenkling som jeg ville revidert i dag. Jeg ville også lagt større vekt på seksualitetens egen dynamikk (mens poenget i 1982 var sammenhengen med kjønn), og på å unngå feiltolkninger i retning av at sex bare er et økonomisk forhold.

Jeg utviklet analysen videre på 1980-tallet bl.a. i form av en artikkel om reproduksjonens verdiskaping ("Det verdifulle patriarkatet") og en artikkel om hvordan bruksverdien kjønn blir økonomisk formet ("Gender as form of value"). Hovedkonklusjonene ble innbefattet i den mer generelle analysen av kjønn som sosial form som jeg presenterte i min doktorgradsavhandling (*Gender, patriarchy and capitalism: A social forms analysis*, 1997). Originalene er imidlertid noen ganger klarere, og dessuten ofte mer omfattende beskrevet og dokumentert, selv om de altså også er preget av en mer forenklet teori og analyse.

Øystein januar 2007

Seksualitet og historie (1982)

Øystein Gullvåg Holter

"Seksualitet" er en del av kapitalismens forhold, hevder Øystein Gullvåg Holter som kritiserer ideen om undertrykt seksuell drift. I en historisk gjennomgang tar han opp forvandlingen av føydalismens erotikk til kapitalismens seksualitet og overgangen fra formell seksualitet til reell sex i kapitalismen.

Denne artikkelen tar opp seksualiteten som en historisk samkvemsform i Vesten fra middelalderen og fram til i dag. Den kritiserer synet på seksualitet som en evig og uforanderlig *drift*. Jeg argumenterer i stedet for at «seksualitet» er et samfunnsmessig forhold som er særegent for kapitalismen. Seksualitet er ikke forplantning - men et sosialt arrangement av (blant annet) forplantning, og et arrangement som er like forgjengelig som kapitalismens produksjonsforhold forøvrig.

Driftsteori

Teorier om seksuell drift starter gjerne opp med det vel kjente faktum at seksualitet har en biologisk eller kroppslig side. Seksualitet har nær sammenheng med biologiske forhold som ikke har endret seg særlig mye i samfunnshistorien. Dritsteorien blir nå svært materialistisk: siden seksualitet har så mye med kropp og biologi å gjøre, heter det, må seksualitet reknas som bestemt av biologi. «Det er meg en underlig 'materialisme', skriver Sigurd Allern i Klassekampen 11.5.81, «sam ser ut til å neglisjere at seksuallivet har feste i kroppen, påvirkes av kroppslige prosesser, og blant annet stimuleres av kjønnsormoner.» Allerns polemikk var rettet mot påstanden om at dagens sex er et særlig intimt eiendomsforhold.

Hva sier biologisk forskning om seksuell drift? Faktum er at en slik drift ikke kan påvises som et biologisk bestemt fenomen blant mennesker. Og bevares: her er det ikke få forskere som har prøvd seg, for kontroll av drift har vært et forlokkende middel til kontroll av avvik, perversjoner og annen styggedom. Resultatene viser imidlertid at menns og kvinners seksuelle atferd eller opplevelser er lite påvirket av kjønnsormoner. Kvinners seksualitet er forholdsvis uavhengig av østrogen og andre kvinnelige kjønnsormoner; menns er lite avhengig av testosteron. Forskningen har ikke lyktes i å finne en eneste biologisk faktor som *bestemmer* folks seksualitet. Det man finner er at seksuell atferd lik annen atferd avhenger av at kroppen fungerer noenlunde normalt. «Hormoner kan ikke brukes med suksess som terapeutisk middel for å endre kjønnspreferanse og atferd», heter det i et resignert budskap fra sosiobiologien. (1)

Overfor slike fakta foretar driftsteorien en retrett. Den blir subtil. Bevares, samfunnet *påvirker* seksualitet, heter det nå. Det finnes mange former for seksualitet. Formene kan variere fra samfunn til samfunn - men innholdet er det samme, det kroppslige og biologiske.

Driftsteorien framholdes gjerne av tenkende menn, og er i realiteten bare en forpost til et viktigere emne, nemlig den naturlige skilnaden mellom kjønn. La oss derfor godta teoriens premisser, men i stedet anvende den på tenkning. Tankevirksomheten har jo vitterlig sitt sete i kroppen - ja, den er helt avhengig av at biologien

fungerer. Vi ser oss derfor nødt til å rekne tankevirksomheten som bestemt av biologien. Og når det gjelder teorier om drift ser dette faktisk ut til å stemme, for her er det tenkt særs lite nytt siden Freud. Poenget er ikke *skilnadene* mellom Reich, Freud, Marcuse eller for den saks skyld Allern. Her er de alle enige: driften eksisterer, hva enten den kalles libido eller orgon, hva enten den fordømmes eller forsvares.

Figur

Seksualopplysning 1916

Resultatet av dette er en analyse som aldri kommer ut av «den freudianske spagaten», uansett om den forsvarer ulyst på vegne av lyst eller vice versa. Den ser ikke at god og dårlig sex, puritanisme og liberalisme, skyld og lyst, er deler av ett og samme system. Den ser ikke at poenget med sex er sosialt kjønn - og at kjønn er et historisk fenomen.

Seksualitet og biologi

Moderne forskning om seksualitet har etter hvert forlatt idéene om en uforanderlig seksuell essens, skjult i dypet hos den enkelte. Biologien finner ingen essens. Den kan ikke forklare oss hvorfor seksualitet har den betydning som det har i vårt samfunn og hvorfor andre samfunn har særs ulike arrangementer omkring forplantning, følelsesbånd og kroppskontakt. Ei heller hvorfor seksuell lyst i ett tilfelle betyr kontakt innen samme kjønn og i et annet kontakt med motsatt kjønn; ja, i det hele tatt hvorfor kontakt i ett tilfelle betyr «lyst» og i et annet «ulyst». I stedet viser forskningen at seksualitet er et sosialt fenomen - og en del forskere har begynt å analysere seksualitet ikke som en «egenskap» ved individer, men som et trekk ved eller en framtrekelsesform for sosiale forhold. (2)

Det er primært den etablerte forskningen som har kommet til slike konklusjoner. Marxistisk analyse har, især her på berget, vært dominert av en naturalistisk menneskeoppfatning som ikke ligger særlig langt unna de borgerlige ideene om det evige «individet». Alle vet at teknologi og arbeidsredskaper har endret seg dramatisk i historien. Men tanken om at den såkalte menneskenaturen skulle ha endret seg like mye, er fremmed for folk. Følelser, lyster og behov regnes som historiens konstanter.

Sult med kniv og gaffel er noe annet enn sult med tenner og klør, skriver Marx (3). Det er ikke bare alle *midler* til tilfredsstillelse av behov som endrer seg i historien - men også behovene selv. Det gjelder behovet for sex like mye som behovet for mat.

Mange marxister har utviklet teorier om forandring av behov ut fra Freuds ideer. Som regel er disse teoriene knyttet til driftsargumentet: tidligere var seksualitet *undertrykt*, i dag er den mer eller mindre reelt frigjort eller kjøpt opp. Behovenes former har endret seg - innholdet er det samme.

(Figur: en rotte som trår hjul i en eksperimentsituasjon)

En mer radikal synsvinkel vokste fram med den såkalte *kapitallogikken*, som vokste fram særlig i Danmark og Tyskland. Hans-Jørgen Schanz beskriver hvordan oppfatningen av mennesket som *behovsvesen* vokste fram med kapitalismen. Før en spør etter naturlige behov, skriver Schanz, må en spørre om hvorvidt det er naturlig at folk har behov. Kapitalismen skapte «arbeid, nytte og behov som koordinater i det samfunnsmessige rom» og i ideologien var dette systemet «fullt ut etablert rundt 1750».

Schanz hevder at bakgrunnen for ideologien om behov var kapitalens omforming av det engelske samfunnet, der folk ble frarøvet alle sine arbeidsmidler, sine bånd til jorda, og rykket opp fra alle tradisjonelle arbeidsbetingelser. «Når det å leve kan reduseres til et spørsmål om å overleve ... først da blir mennesket et behovsvesen.» (4)

Figur Alt passer (1)

Alt PASSER SUPERT sammen. MAMMA, ... bare du har lest boka FA SE! Seksualopplysning 1981

(2007 kommentar: dette er presumptivt barns utsagn, gjengitt under et bilde av heteroseksuelt misjonærstilling-samleie)

Erotikk og seksualitet

Jeg reserverer begrepet «seksualitet» for den sammenknytning av kroppskontakt, intimitet og soisal kontroll som kjennetegner kapitalismen, og velger det løsere begrepet «erotikk» i beskrivelsen av tilsvarende arrangementer i andre samfunn. Hvilke ord en velger er i og for seg underordnet. Hensikten er å poengtere den historiske og foranderlige karakteren av arrangementer omkring forplantning og kroppskontakt. Michel Foucault har argumentert for at begrepet «seksualitet» først fikk spesifikk betydning i kapitalismen. (5) Mitt begrepskille mellom spesifikk seksualitet og de varierende (og for oss mindre kjente) formene for erotikk følger Foucault. Jeg bygger også på Engels' skille mellom erotikk og moderne kjønnsamkvem i boka om familien. (6)

For å klargjøre skillet mellom seksualitet og erotikk skal jeg foregripe litt, og nevne en del trekk som er unike eller særegne for kapitalismens erotiske arrangement. (Med særegne mener jeg ikke «absolutt fraværende i alle andre samfunn» - men «ikke typiske» eller «ikke dominerende»).

1. Kapitalismen er basert på lønnsarbeidet, som forbinder to atskilte økonomiske sfærer, reproduksjon og produksjon. Dette skillet eksisterer også i tidligere epoker, men i andre og mindre utviklete former, og det samme gjelder den systematiske sosiale kjønnsforskjell (og kjønnslikhet innen hvert kjønn) som baserer seg på skillet. Seksualitet er knyttet til to sosiale kjønn, mens erotisk kontakt i andre samfunn kan være knyttet til andre sosiale trekk. Denne særegenheten kommer til uttrykk allerede i kategorien seksualitet, som særegen for kapitalismen og som betyr *kjønnsmessig* praksis. «Erotikk» har ikke denne sammenknytningen. Antropologisk materiale viser, eksempelvis, samfunn med tre eller flere sosiale kjønn, og samfunn der erotisk kontakt er knyttet til alder like mye som kjønn. (7) «Den elskedes kjønn var likegyldig», skriver Engels i en gjennomgang av erotikk i antikken. (8)

2. Mannen er seksualitetens subjekt, kvinnen dens objekt. Jeg skal argumentere for at dette forholdet ikke er en tilfeldig, men nødvendig side ved seksualiteten. Hos Freud er den seksuelle lysten i *utgangspunktet* knyttet til tingliggjøring av andre mennesker. Seksualitet er «investering i objekter». (9) Erotikk kan også inneholde tvang. Engels peker på at gjensidighet ofte manglet helt i erotikk (10). Likevel er subjekt/objekt-skillet definerende for seksualitet, mens det ikke behøver være det i erotikk.

3. Sammenknytningen til kjønn gir seksualiteten en særegen betydning for *sosial identitet*. Som kjent er identitetsutviklingen i vårt samfunn forbundet med utviklingen av kjønnsidentitet - ja, kanskje er kjønnsidentitet nøkkelleddet i denne utviklingen, slik f.eks. Freud hevder. I samfunn der vårt sosiale kjønnsystem er fraveerende, der folks identitet ikke på samme vis er knyttet til deres fysiske kjønn, eller der erotisk kontakt ikke er vevd sammen med kjønnsidentitet, vil også denne kontakten selv være annerledes.

4. Seksualitet er forhold mellom private individer. «Individet», privatpersonen, er ikke en tidløs figur, men en konsekvens av bestemte former for arbeid, eiendom og samkvem i samfunnet. Seksualitet er et *privat og individuelt fenomen* - erotikk er ikke nødvendigvis det. Seksualiteten er i prinsippet *anonym*; i alle fall dersom vi følger Freud; - lysten kommer først, kjennskap til «objektet» etterpå. (11). Erotikk i andre samfunn kan være direkte knyttet til produktiv virksomhet, eller til gaver eller kollektive ytelser. Den er gjerne innvevd i annen kontakt. Hos oss er sex den mest private del av privatlivet, den tilhører - med unntak av prostitusjon - det som reknes som fritid.

(5) Kapitalismen har utviklet reproduksjonsmidler som gjør det mulig å *skille mellom seksualitet og forplantning* - sikker prevensjon i masseomfang. Dermed er det erotiske arrangementet stilt fritt, på en måte som det umulig kunne være i tidligere samfunn - eller i alle fall stilt slik at det kan etablere og konsolidere andre interesser enn dem som direkte er knyttet til barn, arv og forplantning.

Kjønn og patriarkat

Før vi ser nærmere på det historiske materialet, skal jeg klargjøre noen begreper.

Engels hevdet at den individuelle kjønnskjerlighet er et historisk produkt - og det samme kan sies om en seksualitet i dens tjeneste. Utformingen av erotikk i føydalismen i retning av vår seksualitet må sees på bakgrunn av endringene i det føydale patriarkatet. Ettersom begrepene «sosiale kjønn» og «patriarkat» står sentralt i det argumentet jeg skal utvikle om seksualitet, skal jeg først presisere dem.

Slik jeg bruker ordet, betyr «patriarkat» organisert utplyndring av kvinners arbeid. Alle klassesamfunn er patriarkalske, men det er likevel særs store skilnader mellom dem. Patriarkatet er bare ett trekk ved produksjonsforholdene, og ofte et trekk som vanskelig lar seg skjelne fra andre maktforhold.

Et patriarkalsk samfunn betyr ikke nødvendigvis at menn og kvinner handler i egenskap av kjønn, eller tolker sine handlinger ut fra kjønns skillet. Andre skiller kan ha større sosial betydning - så som skillet mellom slaver og frie. Det ser ut til at kjønns skillet har hatt relativt mindre betydning i de europeiske klassesamfunnenes historie, især i antikken, i forhold til betydningen av kjønns skillet i de fleste av de samfunnene antropologer har studert. En nærliggende forklaring på dette er de skarpe klasseskillene i vår historie. Antropologiens samfunn er sjelden utviklete klassesamfunn, men de er som regel patriarkalske og kvinneundertrykkende i vid forstand. I vår historie har klasseskillene i hovedsak gått på tvers av kjønns skillet. Når klasseskillene blir overskyggende, kan kjønns skillet få en tilsvarende underordnet betydning.

Feministiske historikere anklager den herskende historieskrivningen for å utelate kvinner - og det er riktig. Men kvinners deltakelse i alt fra slaveopprør til erobringer må skjernes fra et annet spørsmål: i egenskap av hva tok kvinner og menn del? Som slaver? Som krigere? Eller ut fra sosiale skilnader mellom kjønnene?

Kjønnene som sosiale aktører er utpreget for vårt samfunn, ikke for antikken og føydalismen. Ironisk nok kan derfor den herskende historieskrivningen få rett, når den *ikke* legger hovedvekten på kjønnsklassenes sammenstøt, for å forklare utviklingen.

Den kapitalistiske produksjonsmåten er drastisk *ulik* noen foregående. Andre samfunn er i hovedsak basert på produksjon av bruksverdier. Det betyr at bruksverdier i mennesker og produkter *direkte* spiller inn i økonomien. I vårt samfunn er derimot bruksverdier underlagt (bytte-) verdi. Bruksverdiene spiller en rolle i den grad de er bærere for verdien, eller i den grad de kan skape eller overføre verdi.

Kapitalismen omfatter også forholdet mellom kjønnene. Dersom det er riktig, kan det ikke være snakk om en kjønnsforskjell *basert* på fysiske skilnader (bruksverdier) mellom kjønnene. Slike skilnader kan bare spille inn dersom det er penger å tjene på dem, for å si det enkelt. I så måte stiller kapitalen kjønn (og raser) *likt*. Marx og Engels innså dette, og reket helt korrekt med at gamle patriarkalske former, knyttet til bruksverdier, ville smuldre opp i et samfunn der bytteverdiene rå. Det de ikke så, var at kapitalismen, snarere enn å avskaffe, hadde interesse i å omforme patriarkatet. Det marxister i dag ikke ser, er logikken i Marx og Engels' syn. (13) Jeg bruker begrepene sosiale kjønn og kjønnsystem som snevrere historiske kategorier enn patriarkat. Sosiale kjønn er *basert* på den kapitalistiske produksjonsmåten. Sosiale kjønn betyr derfor *ikke* «den sosiale betydningen av det fysiske kjønns skillet» (selv om sosiale kjønn framtrer slik i dagliglivet). På samme vis som med andre bruksverdier i kapitalismen har fysisk kjønn betydning primært som bærer eller uttrykksmiddel for verdi. Marx kalte dette for tingliggjøring, og sosiale kjønn er en form for tingliggjøring som i hovedsak er *skilnaden* for kapitalismen. (14)

Figur Alt passer 2

— —
Jeg vil også bli **FAR**
når jeg blir voksen.

(2007 konnentar: Dette er teksten under et annet bilde av "normal" seksuell fødeatferd, igjen et "barneutsagn" som skal framheve det gode ved det heteronormative voksenprosjektet.)

Føydalismen og det syndige kjød

Foucault går til angrep på driftsteori ved å hevde at seksualdriften ikke fantes i føydalismen. Drift var i beste fall et helt underordnet, navnlost og obskurt behov. Seksualiteten, med dens drift, legning og perversjoner ble skapL av kapital og borgerskap. Andre samfunn praktiserte erotiske kunster og ritualer («ars erotica») mens kapitalismen er det eneste samfunn som praktiserer seksualitet og som har skapt en vitenskap om emnet («scientia sexualis»).

Betyr dette at individuell kjønnsdrift ikke eksisterte i føydalismen? Foucault kan tolkes slik. Men føydale kilder beskriver faktisk handlinger som vi vanligvis tolker som utslag av drift eller lyst. Mange av de konkrete trekkene ved dagens seksualitet fantes også i føydalismen - orgasme er ikke en ny oppfinnelse. En mer rimelig påstand er at disse konkrete handlingene, for eksempel samleie, hadde svært forskjellig *betydning* i føydalismen fra hva det har i vår tid. Ideen om at slike handlinger er styrt av naturen, mens handling forøvrig helst bør styres av den rasjonelle fornuft, er ny for kapitalismen. Føydalismens mennesker oppfattet kampen mellom gud og djevel som det grunnleggende for all handling. Erotikk på tvers av rådende samfunnsforhold ble oppfattet som djevelens verk, ikke som en spesiell drift.

Det sterkeste argumentet mot tesen om at føydalismens mennesker var underlagt kjønnsdrift finner vi i det føydale kildematerialet. Her finnes det ikke noen «seksualdrift», og også forholdsvis få beskrivelser av fenomener som likner (inntil 1200-tallet). Også historikere som er tilhengere av tesen om universell seksualdrift vedgår dette. Ferdinand Mount (15) hevder at årsaken er at kildematerialet som regel er korrespondanse mellom jordherrer som omfattet forretninger, ikke intime spørsmål. Denne forklaringen er ikke holdbar, for det er godt dokumentert at føydale slekter ikke skilte mellom «forretninger» og «intime spørsmål» slik vi gjør (16).

I den føydale kirkelæren var erotikk et tabu; noe som ikke skulle navngis mellom kristne («inter Christianos non nominandum») (17). Vi finner referanser ikke til seksualitet, men til «kjødelig synd» og «kjødelig kjennskap».

At det også fantes en *lyst* til slik kjennskap, som kirken i stor grad bekjempet, er det ingen tvil om. Kontroll av erotikk og forplantning er ikke nytt for kapitalismen. Men i kildene blir kontroll av denne typen handlinger beskrevet på linje med kontroll av annen handling. Det er snakk om *synd* og djevelens verk - men Satan er ikke mer driftsmessig her enn på andre felter.

I det herskende synet forklares føydalismens taushet om kjønnsdrift med at driften ikke var oppdaget ennå. Dette argumentet er svakt. Dersom kjønnsdrift er slik en basal urkraft - hvordan kunne føydalismen unngå å oppdage den? Ja, nettopp i et samfunn som det føydale, der så mye av sosial kontroll var knyttet til arv og arvsrekkefølge, må en slik oppdagelse ha stått særs høyt på dagsorden!

Arv og allianser

Langt fram i vesteuropeisk føydalisme opptrer kvinner i hovedsak som representant for patriarkalske hushold eller slekter, eller som tjenere og treller - på linje med flertallet av menn. Først som forhandlere i transaksjoner mellom slekter blir føydalismens kvinner kvinnelige, som Engels er inne på (18). Her ble det etablert et arvssystem, som gjorde kontrollen av kvinnekroppen til et sentralt anliggende. Kontrollen over kvinner som arbeidsdyr hadde vært viktig også tidligere - i Romerriket ble slaver av begge kjønn klassifisert som «taleføre redskaper» (instrumentum vocale). I det føydale systemet økte imidlertid betydningen av kvinners særegne evner. Årsaken til dette var ikke arbeidsdelingen mellom kjønnene, som i mange tilfeller var liten (19), men primært en ny betydning av arv.

Utallige konflikter og stridigheter om arvefølge bidro til at sentalmaktene strammet grepet om arvsoverføring. Arv ble særlig nært knyttet til biologisk aystammingslinje - fra far til kjødelig sønn. Engels peker på at kirken hadde en egeninteresse av stram kontroll - slik at «den solide og skikkelige tysker uhindret kunne testamentere sin arvedel til kirken.» (20)

Kvinnene hadde vært midler til allianser mellom slekter (ved makevalg og ekteskap) i lang tid. Men med kravet til «biologisk bokholderi» ble den urørte kvinnekroppen en nøkkel til legitim arv. Legitimitet via biologisk avstamning er kjernen i den særegne og harde kontrollen over kvinners (og, implisitt, menns) erotikk i seinføydalismen. Kyskhetsbeltet er den velkjente illustrasjonen av dette (21). Det har vært hevdet at adelens kvinner vant større innflytelse rundt 1000-tallet, og at adelen tilpasset seg sterkere konge- og kirkemakt fra 1200-tallet på bekostning av kvinnene i klassen - en påstand som rimer med den økende betydningen av legitim arvsoverføring. (22)

Som «brikker i spillet» var kvinnene i øvre lag et flytende element og derfor også en potensiell trussel mot systemet - især etter at korstog og økt handel bar bud om nye tider. Den romantiske kjærligheten (først beskrevet i 1184) rettet seg tendensielt mot slekts- og arvsinteresser (23), og skapte derfor reaksjoner. Den seinføydale kirkens propaganda om kvinnenaturen viser hvordan faren for oppsmuldring av en eksisterende patriarkalsk orden medførte nye former for kontroll av kvinner. «Kvinnens skjønnhet», heter det i et kirkeskrift, skjuler i virkeligheten «falskhets og korrupsjon» (24).

Tidligere, og lenger ned i samfunnet, hadde kjønnsforskjeller en annen betydning enn den vi kjenner.

Eksempelyis ble aggresjon og sinne forbundet med kvinner, mens misunnelse var en mannlig synd - hos oss er det omvendt (25).

At føydalismens ideologi mangler vår tids støpning av det kvinnelige og det mannlige er forøvrig godt illustrert i billedmaterialet fra perioden - som med få unntak toner ned den fysiske kjønnsforskjellen. En kan knapt forklare den «aseksuelle» og (for oss) kjønnsløse karakteren av dette materialet med manglende teknisk ferdighet. Ei heller kan det forklares med tabuer mot kjødelig synd. Framstillingen av synder og laster - til skrekk og advarsel - tilhørte billedkunstnerens faste repertoar i middelalderen.

Hieronymus Bosch' bilder fra 1400-tallet viser en verden der middelaldermennesket konfronteres med den nye tidas farer og fristelser. Det er det veldige sammenstøtet mellom to samfunnsepoker som preger bildene. Bosch pensler ut all synd og fordervelighet i stor detalj, og det interessante er fraværet av noe vi kan gjenkjenne som «seksualitet» eller «seksuelle perversjoner» i disse bildene. Ikke bare er det fysiske kjønns skillet redusert til et minimum. Blant de nakne menneskene i «Lystenens hage» tyr Bosch til ulik hårfarge for å få fram et kjønnskille som ellers ville vært vanskelig å se (26).

(Figur Fra Bosch' Lystenens hage)

Kontroll av erotikk, og kamp om denne kontrollen i navn av romantisk og ridderlig kjærlighet, vokste først fram i høyere lag av samfunnet. Føydalismen innførte nye former for kontroll av erotikk - men i liten grad kontroll gjennom erotikk eller kjærlighet. Makevalg og ekteskap blant rikfolk var ikke basert på slike ingredienser - mann og kvinne var ofte ikke samboende og de hadde ikke et privat samliv som kan sammenliknes med vårt.

Bondesamfunnet

Fattigfolks erotikk er mindre kjent. Montaignou, portrettet av en fransk landsby på 1300-tallet, er en av de få detaljerte kildene (27). Mount bruker bl.a. Montaignou som sannhetsvitne på at kjærlighet og kjønnsdrift er tidløse fenomener. Selv den mest undertrykte kunne velge make etter egen fri vilje, uten foreldrenes eller kirkens samtykke, hevder Mount. Det eneste som krevdes for at slike uoffisielle ekteskap ble godkjent, var samleie mellom partene (28). Denne påstanden rimer imidlertid dårlig med det bildet som gis i Montaignou. Der framgår det at hensynet til husholdet, det latinske *domus*, var avgjørende for makevalg - ikke sex-drift eller kjærlighet. Familieoverhodene bestemte makevalget. At «kjødelig lyst» likevel fantes, er det ingen tvil om. Det var imidlertid spørsmål om sjelen og det hinsidige som opptok bøndene og gjeterne i Montaignou i deres mest «intime» kontakt - mens kjødelig kjennskap hadde et mindre privat og intimt preg. Årsaken var blant annet at senga ikke var et privat oppholdssted, men et kollektivt leie for husholdningens medlemmer. (29)

Historisk materiale viser også tilsvarende trekk i det gamle svenske og norske bondesamfunnet. *Nattefrieri*, antakelig mest utbredt på 16-1700-tallet, har gjerne vært framstilt som en pekepinn på at kjønnskjærlighet har vært en og samme sak i all tid. Nattefrieriet, der bondegutten oppsøker jenta med tanke på et mulig giftemål, hadde imidlertid svært lite tilfelles med den moderne en-natteren. Det var sjelden snakk om seksuelt samvær - hudkontakt mellom de to var forbudt. Det var heller ikke et privat eller individuelt samvær, ettersom tredjepersoner ofte var til stede. (30) Ifølge Eilert Sundt var det ønsket om et godt «arbeidsmenneske» og ikke «kvindelig ynde» som bestemte bondeguttens makevalg. (31) Etnologene Frykman og Løfgren gir et tilsvarende bilde av det gamle bondesamfunnet i Sverige, der det erotiske livet hadde vært «rett på sak, og det manglet antakelig de sensuelle innslag som vi i dag forbinder med kjønnsakten». Kyssing og kjæling var vanlig i forhold som vi ikke betrakter som seksuelle - mens forholdet mellom mann og kvinne hadde få slike elementer. (32)

Føydalismen: Konklusjon

Føydal erotikk hadde andre sosiale betydninger enn kapitalismens seksualitet, og jeg har pekt på endringer i patriarkatet som bakgrunn for dette. Noen nyere sosialhistorikere går lengre, og hevder at en del av kapitalismens konkrete seksuelle handlinger (især onani) knapt fantes i føydalismen. Det hevdes også at det var et påtakelig fravær av seksuelle forbindelser i den store gruppen av ugifte. (33) Disse påstandene er omstridt, blant annet fordi kildematerialet er spinkelt. Det som er sikkert er at betydningen av kroppskontakt har endret seg fundamentalt.

Summeringsvis kan det sies at den føydale kirken tvang erotikken vekk fra jorda i den forstand at lidenskaper ble helt underordnet jordiske arvsbåndes interesser. Det finnes få indikasjoner på at dette «aseksuelle» systemet noengang ble truet av, eller var opptatt av, en såkalt universell sexdrift - og nok av materiale som viser at forholdet mellom kjønn ikke var seksuelt i vår betydning. Antakelsen om at føydal forplantning og sanselig kontakt var seksuell er metafysikk på linje med antakelsen om at australnegeren som spikker kano i realiteten maksimerer sin kapital.

Føydale arvsbånd *forutsatte* ikke frie private individer, der slike ting som individets følsomhet, sanselige lyster, legning osv. spiller en hovedrolle. Denne forutsetningen ble skapt med markedet, og med borgerlig arv som gradvis mer ble formidlet gjennom markedet. Seksualitet er privat praksis, og er derfor et historisk produkt på samme vis som dens private utøvere er det. Følgelig deler jeg Foucaults syn på «seksualisering» som en historisk prosess - og vi skal se nærmere på den.

(Figur THE GREAT MATRIMONIAL ADMON!SHER AND PACIFICATOR).

«Lettsindig snakk og fåvettig sommel»

Med kapitalismen smuldret de føydale slektsbåndene gradvis opp - og nytt historisk materiale om familie og hushold tyder på at kapitalistiske endringer skjedde meget *tidlig* på dette feltet (34). Foucault skriver:

«Aristokratisk blod hadde en stamtavle, forfedre, allianser; borgerskapets kropp hadde genetisk arv, etterkommere og organismens helse. Borgerskapets 'blod' var dets sex» (35).

Hamiltons studie av *puritanerne* i England på 14-1500-tallet gir støtte til Foucaults kritikk av freudomarxistene. Puritanismen brukes gjerne som stjerneeksemplet på at kapitalisme betyr undertrykking av seksualitet.

Hamiltons studie gir et annet bilde (36). Det viser at puritanerne snarere foreskrev seksualitet enn å undertrykke den - konsekvent nok ettersom de omjusterte hele kvinne-mann-forholdet og tilla dette forholdet en vekt som var fremmed for den katolske kirken.

Noe av det første puritanerne gjorde, og det som opptok dem mest, var bruddet med en kirkelære tilpasset føydale familieforhold. Ekteskapet ble nå betraktet ikke som et trelldomsforhold (av mange), men som et kompaniskap mellom mann og kvinne der poenget var å drive god butikk. «Dess mer puritanerne endret på Kirkens lære, dess mer høyroretet ble de i insisteringen på *hjemmets* gyldne verdier,» skriver Hamilton. Dermed ble også kjønnsdriften, tidligere tiders «nanvløse behov», skrevet inn i leveregler og livssett. I begynnelsen ble kjønnsdriften framstilt som en del av puritanernes generelle driftighet. Ekteskapet og forplantningen der, kombinert med en moderat porsjon drift, ble ansett som hovedveien til frelse. Den katolske

kirken hadde hatt sølibatet som ideal. «Et par skal skride frem med velvilje og behag, villige, klare og glade», heter det i et puritansk skrift. Den seksuelle lysten blir en sosial størrelse; det er ikke lenger bare snakk om forplantning. Puritanerne advarte mot «overdreven, overskytende eller umåteholden vellyst» på samme vis som de advarte mot ufornuftig bruk av penger. Seksualiteten ble en del av den puritanske moral, eller om en vil, av borgerlig forretning. «Ektesenga må ikke tilsmusses av sanselige overdrivelser, lettsindig snakk eller fävetting sommel», heter det i et annet skrift (37).

«Hvert organ sitt embete»

På 1500-tallet marsjerer den nye svartkledte klassen, borgerne, fram i hele Nord-Europa. Det disse mennene undertrykte var enhver form for sanselighet som ikke passet deres egen forretning. Materiale om puritanernes syn på seksualitet i de driftige nordamerikanske koloniene på slutten av 1600-tallet viser dette meget klart. Her heter det i en preken at alle må arbeide «*for felles beste*, dvs. til fordel og velstand for menneskeheten. I menneskekroppen er der atskillige deler og organer, og hver og en har sin oppgave og sitt embete, sam utøves ikke for dens egen skyld, men til gode for hele kroppen - slik det er øyets embete å se, ørets å høre, og fotens å gå. Også alle samfunn er kropp, en familie er en kropp og det samme er hvert særskilt kirkesamfunn ...» (38) Seksualiteten ble *utformet* i pakt med sitt «embete» - og dermed ble nødvendigvis visse former for erotikk bannlyst, andre oppmuntret og påbudt. Puritanerne advarte mot onani fordi det betydde at menn kastet bort sin sed - dermed «kaster menn bort sin eksistens i samfunnets utkant ... de blir straks et dødt lodd, en treg stillestående masse i dette travle, larmende livet». (39) I patriarkalske samfunn er det ingen nyhet at «forspillt sed» blir symbol for bortkastet arv. Det nye med puritanerne er er just dette *travle, larmende livet* også i ektesenga, slik at forspilt sed beskrives som død og ubrukelig *kapital*.

Sone, fil og andre regler

Puritanerne bidro til å skape seksualitet. Foucault beskriver hvordan også den katolske kirken etter hvert bidro, gjennom nitid kontroll via konfesjoner. Hver sjel måtte bekjenne sine synder, og gradvis ble «sodomi» skilt fra annen synd og sett som mer grunnleggende fordervelig enn noe annet. Tidligere var sodomi en fellesnevner for all kontakt - homofili, omgang med dyr, onani og mye annet - som ikke tjente rettmessig forplantning. Gradvis ble formene for synd spesifisert og gradert i et hierarki.

Ettersom forholdet mellom kvinne og mann fikk større særegen økonomisk betydning, ble erotikken underlagt kjønnsmessige regler. Puritanerne oppfattet disse reglene som en følge av forplantningsorganenes «embete» i samfunnet - først seinere som en følge av kjønnsorganene selv. De skrev seg fra forretningsforholdet mellom kvinne og mann i det nye borgerlige husholdet. Engels legger stor vekt på at borgerne krevde full frihet til å slutte avtaler og kontrakter. Ekteskapet ble ansett som den viktigste kontrakt av alle - fordi den omfattet «to menneskers kropp og sjel for hele levetiden». Nyere historikere har pekt på at retten til fritt valg av make, og dermed egen kvinne, er en del av retten til individuelt farskap - og jeg tror denne make- og farsretten er uhyre viktig for framveksten av borgerskapet som klasse (40).

Erotikk kan omfatte hele den fysiske kroppen - eller ingenting av den, erotikk ble ikke nødvendigvis satt lik kroppskontakt. Seksualitetens regler forandret erotikken til et spørsmål om kropp - mannens og kvinnens. Den ble også et spørsmål om *soner*. Dess mer handlingen uthever eller kretser om fysisk kjønnsforskjell, dess mer «erogen» ble den ansett for å være. Ett absurd og seiglivet resultat av dette, var myten om «vaginaorgasme», dvs. at kvinners mest erogene sone er der deres fysiske kjønn er mest motsatt menns. Nytt materiale tyder på at denne myten vokste seg sterkest ikke i den tidlige kapitalismen, men i det forrige århundret - i takt med konstruksjonen av sosiale kjønn.

Kjønnsforskjellens nye embete skapte også et system av «*filer*» og *perversjoner*. Borgerskapet klassifiserte ulike former for erotisk kontakt inn i et hierarki av «filer», ut fra hvorvidt kontakten tjente det framvoksende kjønnsystemet - heterofili øverst, bifile varianter i midten, homofili nederst. (Først på 1800-tallet ble det så mye system på tingene.) Ettersom mye større interesser sto på spill for seksualitetens subjekt, mannen, ble også filene desto viktigere her - feil fil har betydd dødsstraff i mange land også i vårt århundre. Undertrykkingen av homofili har bidratt direkte til kvirineundertrykkingen i den herskende heterofile seksualiteten. Dess mer mannen brukte kvinnen som objekt, dess mer var han fritatt for den forferdelige mistanken om homofili - og dess større behov fikk han for å vise sin aggresjon mot menn gjennom kvinnen.

Et regime av kjønnsdrift og lyst

«Seksualitet er opprinnelig og historisk borgerlig, og den gir, gjennom sine etterfølgende forskyvninger og omflytninger, spesifikke klasseeffekter, skriver Foucault. «Seksualiseringens mekanismer trengte sakte inn blant massene». Bakgrunnen for denne seksualiseringen var, om jeg forstar Foucault rett, behovet for befolkningskontroll. Mens tidligere herskerklasser kontrollerte *døden*, tok borgerskapet mål av seg til å kontrollere *livet* - disiplin ble gjennomført ikke bare, som før, ved trussel om å ødelegge liv, men også ved et regime der kropp, helse, «liv», ble maksimert i kapitalens tjeneste (41).

Foucaults analyse har her samme feil som den freudo-marxismen han forøvrig skarpt kritiserer. Det var ikke livet i sin allmenhet som ble underkastet kapitalens kontroll - men primært kvinnene.

Rett nok betyr patriarkat, sa vel i sin føydale som i sin borgerlige form, undertrykking også av flertallet av menn. I så måte kan en hevde at den borgerlige seksualiteten undertrykte alle, eller flertallet - og Foucault synes å mene at dette var poenget med borgerskapets «utplassering av seksualitet». Men dette er et svært allment synspunkt, for nøkkelleddet i seksualitetens historie er ikke allmenn diffus undertrykking, men kontroll av kvinner.

Foucaults prosjekt får også et preg av at *ett dogme erstattes med et nytt*: ettersom det kan dokumenteres at borgerskapet snarere innførte seksualiteten enn å undertrykke den, må sex regnes ikke som undertrykt, men som undertrykkende. Dermed overser en at seksualiteten er en sammensatt form for kontakt; kontroll men også motstand; et historisk formet medium for ulike interesser. Dette gjelder selv om mediet ikke er «nøytralt». Imidlertid blir motstanden nødt til å spille på de herskende strengene. Seksualitet tinglyggjør de herskende klasseforholdene, slik at de framstår som en naturlig makt og tiltrekning i kjønnsorganene selv og motstand framstår som motstand mot naturen.

Drift og lyst

I realiteten er det Foucault kaller «regimet av kjønnsdrift og lyst» to ulike fenomener. Dels skapte kapitalismen et regime av kjønnsmessig tiltrekning og frastøtning basert på kalkyle og forretning. Dels ble det skapt et regime av skyld og lyst innad hos den enkelte på grunnlag av det første. Skyld og lyst er et psykologisk aspekt ved kjønnsdrift på samme vis som kjønnsidentitet er et psykologisk aspekt ved sosiale kjønn.

På grunnlag av ulike reelle kjønnsrelasjoner - primært mellom menn og kvinner - oppstår ulike former for lyst og skyld innad. Dess større tiltrekning i kjønnsystemet, dess mer «lyst». Dess mer frastøtning, dess mer «ulyst» - og dess større overtrap mot spillets regler, dess mer «skyld». Michelle Barrett påpeker at sammenknytningen mellom kjønn og dagens sex er komplisert (41). At den er grunnleggende er det ingen tvil om. Kvantitative sider ved relasjonen til kjønnsobjektet avgjør i prinsippet mengden av mannlig lyst. Kvalitative sider avgjør mengden av skyld knyttet til lysten. Samme klasse av kjønnsobjekter - potensielle partnere - vurderes ut fra mengde av attraktivitet. Ulike klasser av objekter (i victoriatida: skjøgen og madonnaen) gir mannen mer eller mindre skyldfri sexlyst. I eldre tider var det snakk om verdighet eller skam. På dagens kjønnsmarked, der kontrollen virker gjennom egen deltakelse, er poenget verdi og skyld.

Formell og reell underordning

Det er langt fra puritanernes embeter til dagens sex. I utviklingen av seksualiteten kan vi skjelne mellom to store faser, med 1900-tallet som terskel. Seksualiteten i forrige århundret er endret til hva jeg vil kalle «sex» i vårt århundre.

Vi skal se på denne endringen i lys av Marx' beskrivelse av hvordan samfunnet formelt og reelt blir underlagt kapital (42). *Formell underordning* betyr at kapitalen sliter i stykker alle tradisjonelle forhold eller forvandler dem i pakt med egne økonomiske krav. Alle bånd til jord, laug, slekter osv. blir oppløst eller forvandlet til fordel for *lønnsarbeiderforholdet*. Som vi har sett går dette hånd i hånd, først i borgerskapet, med et nytt økonomisk forhold mellom mann og kvinne. Det borgerlige kjønnsforholdet, der mann og kvinne etter hvert ble ansett som naturlige komplementar til hverandre, ble skapt ut fra en økonomi som sprengte i stykker alle naturmessige skranker som den ikke selv tjente på. Kvinne og mann ble til slutt vurdert som *likeverdige*, av lik verdi - et uttrykk som i seg selv røper hvor lite dette forholdet har med bruksverdier å gjøre. På grunnlag av verdi, lønnsomhet og profitt ble det i sin tur konstruert en gigantisk allmektig naturforskjell, som dukker opp hver gang likeverdet i praksis omsettes i utbytting. Dette er grunnelementet i den *dobbeltstandarden* som særpreger kapitalismens kjønnsforhold (43).

På 1650-tallet, hundre år for den industrielle revolusjon, var det en halv million lønnsarbeidere i England (44). I perioden med formell underordning er det først og fremst de økonomiske forholdene som endres. Med «formell» sikter Marx til økonomisk form - altså ikke en «formsak» i vanlig betydning, men nye forhold. Arbeidsprosessen er imidlertid ennå mye lik den seinføydale. Det konkrete innholdet i arbeidsprosessen er ikke grunnleggende endret.

Tilsvarende i «reproduksjonen» eller hjemmearbeidet, som ennå ikke er klart atskilt fra produksjonen (begge prosesser skjer i rammen av den borgerlige husstanden, ofte under samme tak). Det ble skapt et nytt økonomisk forhold mellom kvinne og mann, men arbeidsprosessen ble skilt ut og grunnleggende endret først fra 1850-tallet.

Neste fase er *reell underordning* under kapitalen, som tar til med den industrielle revolusjon fra slutten av 1700-tallet i England. Først ble ny teknologi anvendt i masseomfang. Seinere - rundt 1850 - ble de kapitalistiske forholdene endret slik at kapitalen ble avhengig av *stadig revolusjonering av produktivkreftene*. Formell underordning var basert på skaping av «absolutt merverdi» dvs. lengst mulig arbeidsdag, flest mulig arbeidskrefter. Reell underordning går sammen med skaping av «relativ merverdi» - dvs. stadig mer teknologi, og stadig mer produktiv arbeidskraft.

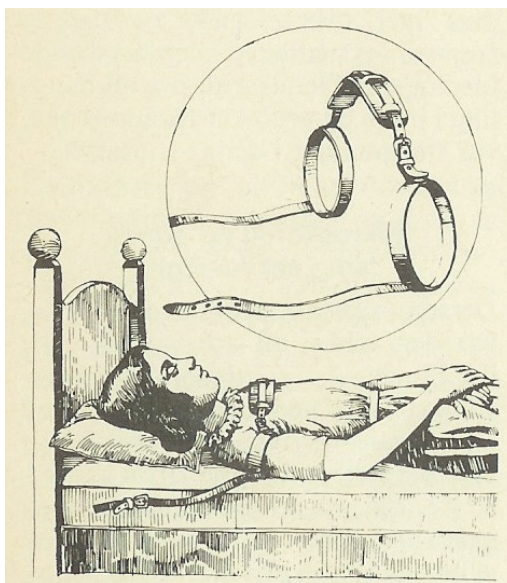
Revolusjonering av reproduksjonen

På 1840-tallet utgjorde kvinnene mer enn halvparten av industriarbeiderklassen (45). Marx og Engels antok at menns makt over kvinner ville ramle sammen med lønnet arbeid for alle i den moderne storindustrien.

En av grunnene til at Marx og Engels tok feil her var en undervurdering av betydningen av revolusjonering av arbeidskraft. Stadige tekniske og organisatoriske framskritt i produksjonen avhenger av en tilsvarende revolusjonering av arbeidskraften. *Allmenutdanningen* er ett eksempel på dette.

Puritanernes koner drev gårdsbruk, verksted eller butikk med mannen. Ettersom den industrielle revolusjonen skjøt fart, ble menn, kvinner og barn i lavere klasser trukket inn. Med overgangen til relativ merverddskaping fra 1850-tallet endret imidlertid *prinsippet* for utbytting av arbeidskraft seg. Nå var parolen «heller færre men bedre», heller mye ut av en frisk og opplagt mann enn noe ut av alle medlemmer av en nedslitt familie.

Dermed ble den moderne reproduksjonen, det spesifikke *kjønnsarbeidet*, en realitet. I borgerlig teori kalles systemet med mannen ute, kona hjemme for «kjønnsmessig arbeidsdeling». Kjernen i den er at kvinnen, alene, får sin rett til arbeidsmidler og arbeid beskåret. Det finnes ingen «kjønnsmessig arbeidsdeling» for menn i kapitalismen. Den eksisterer bare for kvinnekjønn, og er et annet navn på kvinneundertrykking. «Kjønnsarbeideren» eller reproduzenten ble - som lønnsarbeideren - skapt gjennom frarøving av arbeidsmidler og andre former for tvang. Kvinnenes hjemmeindustri ble ruinert. Kvinnene ble jaget ut eller nektet adgang til industrien. Kvinnene ble bundet til det borgerlige ekteskapet, som ble spredt i arbeiderklassen i takt med forsorgerlønn til menn fram mot 1900-tallet. Massiv propaganda, klesdrakt, organisasjonsliv, kunst, litteratur og andre media fortalte kvinner at deres plass var bak mannen, i det nye hjemmet. Victorianerne visste utmerket godt hva de gjorde. Kvinner hjemme økte arbeidskraftas produktivitet og arbeiderklassens lovlidighet. Kvinnene er «samfunnets manufaktører», heter det i et skrift fra 1853. Relativ merveridproduksjon krevde særegen reproduksjon av arbeidskraften, og først da dette systemet var befestet, økte andelen kvinner i lønnsarbeid, nå i periferien av produksjonen, og basert på stillingen som reproduzent (46).

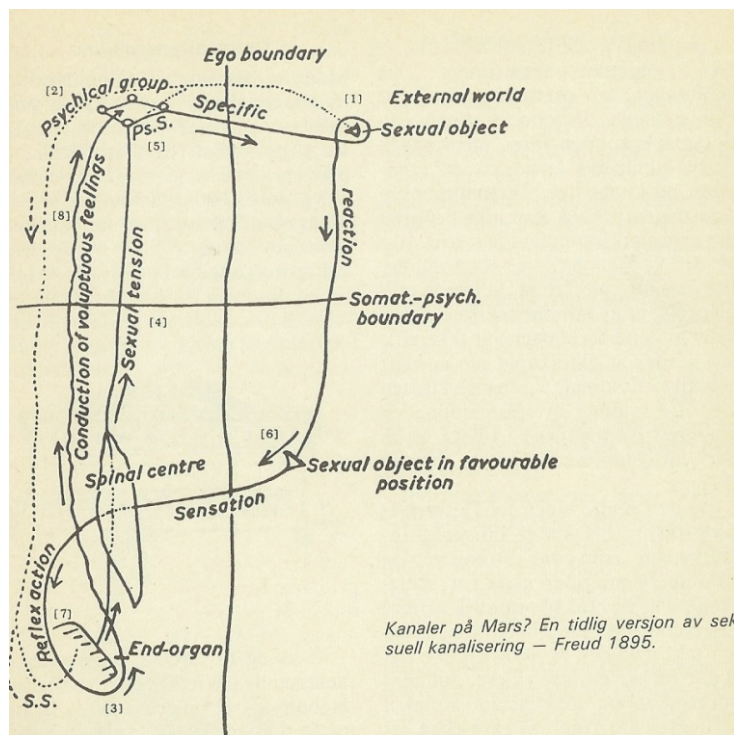
Figur – remmer for forhindring av onani

Seksualitet er liv og død

Jeg har skissert hvordan kjønnsforholdet vinner betydning i økonomien - først formelt, seinere reelt. La oss se på framveksten av en vitenskap om seksualitet, og seksuell praksis i forrige århundre, på denne bakgrunnen. Seksualiteten fikk stadig større plass i borgerlig tenkning i denne perioden. På slutten av 1800-tallet antok man i opplyste kretser at mennesket i stor grad var styrt av seksuelle krefter, dels gjennom det ubevisste. Freud var ingen «ensom pioner» for dette synet, tvert om videreførte han standpunkter som allerede var herskende. Freud «oppdaget» at det-et, ubevisste drifter i mennesket, behersket dagliglivet. Hans parole var: der det-et er, skal jeg-et herske. Men først måtte borgeren, gjennom psykoanalyse, reorganisere sitt ubevisste underliv. Det er liten tvil om at det revolusjonære borgerskap 150 år før Freud ville snøffet foraktelig til en slik analyse. Som om ikke borgeren var herre i eget hus, ja i ferd med å ta herredømmet over hele statshusholdningen på vegne av det frie mennesket! (47) Det revolusjonære borgerskapet hadde ingen sans for at «drifter» bestemte over det frie individ. Først etterhvert som den formelle, kjønnsmessige underordningen av kvinner ble forvandlet til reell underordning gjennom kjønn, ble seksualiteten en «urkraft» i borgerlig oppfatning. Charles Fourier, som skrev kort etter den franske revolusjon, reflekterer en del av den tidlige borgerlige optimismen. Mennesket er av naturen «omnigamt», skriver Fourier, dvs. det har kjærlighet og lidenskaper til alle. I ny tid har imidlertid ekteskapet og den falske kjønnskjærligheten der fått alt for stor plass. Dermed oppstår forvrent lidenskap - «manier». «De virile evnene» er truet. Fouriers framtidsvisjon er en kooperativ industri, et «stammefellesskap», som «nyttiggjør seg maniene» (48). Foucaults framstilling av victorianerne kan gi inntrykk av at det faktisk var dette som skjedde. Barns onani ble «nyttiggjort» gjennom ulike torturliknende redskaper slik at energien ikke skulle gå til spille. Men - det var ikke borgerskapets medisin og psykologi som nyttiggjorde seg seksualiteten, snarere omvendt. Reelle dyptgående endringer i økonomien ble oppfattet som oppdagelser av naturen. Man «oppdaget» at seksualitet var en kjemisk substans som måtte kanaliseres riktig hvis menneskenaturen skulle utvikle seg normalt. Sannhetsgehalten i denne forestillingen er på linje med ideen om kanaler på Mars. Og likevel var det ikke snakk om påfunn eller sammensvergelse. Det var faktisk i økende grad slik at en økonomisk forbindelse kledd i kjønnsdrakt ble et hovedledd i kapitalens reproduksjon. Dess viktigere relasjonen mellom kvinne og mann ble framfor andre familieforhold, dess mer menn ble avhengige av kvinners aktive reproduksjon, og dess mer kjønnene ble *generalisert* overfor hverandre i et samfunn gjennomsyret av penger - dess mer overveldende og mektig framsto seksualiteten i den herskende ideologien. Freuds syn, der all handling i bunn og grunn er forvandlet sex, var sluttpunktet i denne prosessen.

Mikroskofoli og annen farlig seksuell gift

Dersom seksualiteten ble ledet riktig, var den kilden til normalt naturlig liv. Ble den derimot ledet feil, var resultatet forgiftning, galskap eller død (49). Freud var ikke alene om å lage innfløkte skjemaer over disse kanalene (se. fig.) «Riktig» kanal betydde i pakt med det nye kjønnssystemet. «Gal» betydde alle avvik fra dette.

Figur:

Freuds seksuelle kanalisering

„sexual object in favourable position”

Medisinere fant på en hel flora av gal kanalisering: «zoophile» og «zoorasten» (Krafft-Ebing), «presbyofile», «mikroskofile», «automonoseksualist» og «sexoestetiske inverte». Foucault skriver: «Sodomi var en type forbudt handling, men den homoseksuelle i det nittende århundre ble en karakter, med en historie, en barndom, og også en morfologi, med en upassende anatomi og kanskje en mystisk fysiologi... Sodomitten var en frafallen, den homoseksuelle er en art.» (50)

Mikroskofile var nok en sjelden art, og få homofile våget seg over jorda i denne perioden. Primært var det kvinnene som ble merket av det nye kjønnssystemet. Asylene ble fylt av kvinner som oppførte seg galt. Nesten alle «hysterikere» som fylte galehusene, så som Charcots store anstalt, var kvinner. «Hysteri» var en sykdom man antok skrev seg fra livmoren (hysteron). (51)

Vicorianernes underliv

Det engelske samfunnet på 1850-tallet var ekstremt polarisert. Borgerskapet disponerte større rikdommer enn noen gang, mens arbeiderbefolkningen levde på et minimum og knapt det. Ekstreme bolig- og arbeidsforhold gjør det tvilsomt om arbeiderklassen hadde særlig mye av det vi kjenner som «seksuelliv». Prevensjon ble først allment tilgjengelig etter århundreskiftet. Store deler av arbeiderklassen var ikke gift, det hevdes at ekteskapet ble vurdert negativt. Kvinnene i arbeiderklassen var ofte rammet av mishandling og overgrep fra mennene i tillegg til at de bar fattigdommens største byrder (52).

På den andre siden av florerende prostitusjon hersket et borgerlig familisystem som var strengere og strammere enn noen gang før. Ekteskapet var en rent økonomisk affære i borgerskapet. Dets betydning vokste i takt med den *familieeiendom* det skulle forøke og føre videre. Sønner i borgerskap og middelstand spinket og sparte seg fram til ektesenga (et system Engels kalte «den krasseste prostitusjonen av alt» og «slaveri»). I ekteskapet hadde mannen legal rett til å voldta kona («konjugale rettigheter») (inntil 1884), sette henne i husarrest (inntil 1891) og til utroskap (med unntak av bigami o.l.). «Ingen annen klasse av avhengige har fått sin karakter så forvrengt fra sine naturlige proposjoner gjennom forholdet til sine herrer», skrev J.S. Mill om kvinnene i 1869 (53). Engels gikk et skritt lenger, og hevdet at mannens verden ble enna mer korrumpert enn kvinnens (54).

Umettelig grådighet

Marx hevdet at et samfunn dominert av penger skaper umettelig og generalisert begjær (55). Anonymt begjær var ingen nyhet for Victoriatida, og pengesystemet er da også av atskillig eldre dato. Det er likevel klare indikasjoner på at disse fenomenene spilte en større rolle i Victoriatida enn noen gang før.

Et av de få selvbiografiske dokumentene fra Victoriatida, «Walters dagbok», gir et bilde av dette. Walter måtte som de fleste andre middelklassesønner spinke og spare før han lyktes i å gifte seg med en rik kvinne, som han snart kom til å hate. Derfor underholdt han seg med prostituerte. Men Walters definisjon av prostituerte gjaldt alle de han trodde var fattige nok til å trenge pengene hans, og det er ingen overdrivelse å si at han ansa hele den kvinnelige del av den arbeidende befolkning som stående til sin disposisjon. Hans virilitet og hans penger - gull, allmektige gull som han lystent kalte det - ble knyttet uløselig sammen i hans sinn. (56)

Figur My secret life

Legg merke til hva som skiller Walter fra Playboy-idealet hundre år seinere. Walters penger, og ikke hans lyst eller seksuelle attraktivitet, var den reelle nøkkelen til erobring av kvinnekjønn. I Victoriatida ble fremdeles reell underordning av kinner i all hovedsak gjennomført gjennom åpen vold og tvang, backet opp av juridiske rettigheter, og gjennom penger. Reell underordning skjedde fremdeles i hovedsak gjennom tradisjonelle midler, samtidig som et økonomisk regime av kjønn og kjønnsdrift vokste fram.

Figur Kvinne i korsett og kjole

Reell underordning gjennom seksualitet

Som vi har sett ble det økonomiske grunnlaget og det ideologiske apparatet for underordning gjennom seksualitet utviklet i løpet av forrige århundre. Men denne nye formen for underordning ble først realisert i vårt århundre. Gjennom denne realiseringen skifter seksualitet form til sex. Kvinner hadde ingen aktiv plass i seksualiteten. «Ligg stille og tenk på imperiet» var parolen til kvinnene. Sex, derimot, er basert på kvinners aktivitet som kjønnsobjekter - «du gjør det, du gjør det og du gjør det - og til slutt blir du det», som Linda Lovelace skriver (57).

Forutsetningen for dette skiftet var, for det første, oppløsningen av tidligere former for kontroll. I løpet av perioden 1850-1920 raste mesteparten av det åpent patriarkalske rettsvernet sammen i Vesten. I Norge ble ugifte kvinner myndige i 1863, gifte i 1888; kvinnene fikk adgang til høyere utdanning 1884, stemmerett i 1913. Etter første verdenskrig vant kvinner reelle rettigheter til skilsmisse ikke bare i Sovjet, men også i England, USA, Norge (1918) og i andre land.

I forhold til tidligere var dette en frigjøring. Marx beskriver hvordan overgangen fra formell til reell underordning innebærer større frihet, selvkontroll og selvdisiplin i arbeiderklassen (58). Kvinner vant adgang til offentligheten - men samtidig ble denne offentligheten seksualisert og en del av den ble utviklet til et kjønnsmarked. I det moderne kjønnsystemet er en stor del av undertrykkningen av kvinner formidlet gjennom kvinnene selv. I det rådende synet skyldes dette at kvinner (og menn) har «internalisert» en kjønnsidentitet en gang i en fjern barndom, en identitet som i beste fall kan justeres litt i det voksne livet. I realiteten er kjønnsidentitet et kontinuerlig produkt av de daglige relasjonene som gjør kjønn sosialt relevant. All kontakt basert på tingliggjøring av kjønn gir fetisering som et nødvendig biprodukt i deltakernes bevissthet. På samme vis som overgangen til lønnsforholdet betydde kjønnsforholdet *en framgang*. Kampanjene for seksualopplysning i 20- og 30-årene var progressive fordi de var rettet mot former for tvang som rammet kvinnene hardere. Som kjent var framgangen relativ. Den tjente utviklingen av kvinners arbeid og av reproduksjon, ikke frigjøring.

Prevensjon og sex

I motsetning til sex var seksualiteten ikke løsrevet fra forplantning. Den var ikke i praksis knutepunktet for ekteskap og samliv. Den var ikke i praksis omsatt i fri markedsmessig kjønnsdrift. Revolusjonering av reproduksjonen og opphevelse av alle tradisjonelle bånd rundt det kjønnsmessige forholdet var forutsetningene for dette. En annen forutsetning var midler til reproduksjon som for godt skar over den tradisjonelle, direkte forbindelsen mellom kjønnsliv og arvshensyn.

Prevensjon opphevet forbindelsen mellom seksualitet og forplantning, og resultatet var en ny seksualitet som ikke lenger har noen åpenbare tilknytninger utenfor individet. Overklassen i England tok i bruk primitive kondomer fra 1750-tallet, pessaret og sikrere kondomer ble utbredt i siste del av forrige århundre. I USA og i England ble prevensjon spredt i større omfang gjennom frivillige organisasjoner i perioden 1900-20. I 20-åra var prevensjon reelt tilgjengelig for over- og middelklassen. I 1955 ble p-pillen introdusert, og først på 70-tallet ble sikker prevensjon en realitet for befolkningens flertall f.eks. i Norge (59).

Spredningen av prevensjon gikk hand i hand med utviklingen av kjønnsmarkedet. Endringene skjedde i to sprang. Først i 1915-25, og da primært i USA, og for alvor i perioden 1965-75. I den første fasen steg skilsmisseraten med 50% i USA. Ved starten av perioden hadde omlag 25% av kvinnene samleie før ekteskap - i slutten 50%. I perioden fra 1965 til 1975 ble skilsmisseraten mer enn doblet i mange land, og rater for samleie

før og utenom ekteskap økte drastisk. Det er også andre tegn på seksualisering - eksempelvis var samleiefrekvensen blant gifte i USA 50% høyere i 1974 enn i 1953 (60).

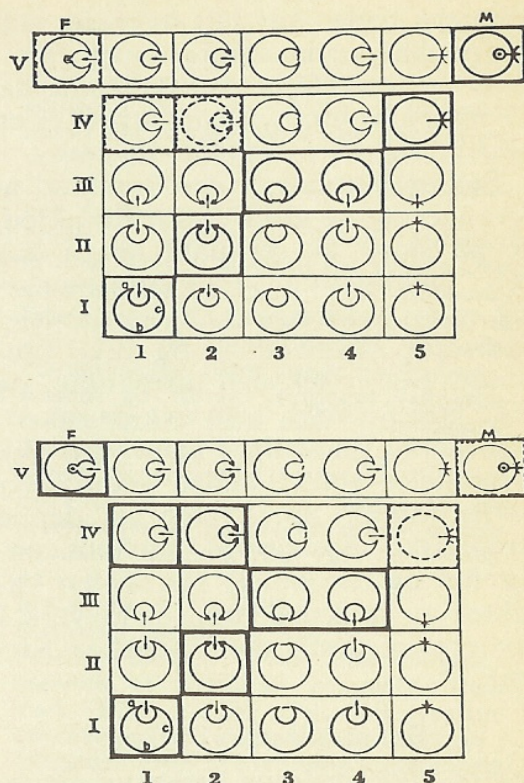
Kvinner seksuelle atferd har endret seg mer enn menns. Et interessant unntak fra regelen om seksualisering er en drastisk reduksjon av orgasme i drømme blant kvinner, dersom Hiterapporten er representativ. (60)

«Et totalitært land av taushet»

Bortsett fra mer sex, viser forskning om seksuell atferd en påtakelig mangel på *resultater* av seksuell opplysning og liberalisering. Trass i mange undersøkelser som viser at de fleste menn i likhet med kvinnene ønsker likhet i initiativ (61), er det i praksis slik at menn fremdeles er seksualitetens subjekt, mens kvinnen er objektet. Menn tar initiativene og legger vilkårene, skriver Simon og Gagnon i en undersøkelse fra 70-åras USA (62). Større seksuell variasjon har betydd at den samme symbolske mening som fra før ble etablert direkte, med misjonærstillingen, nå etableres indirekte og ofte styrkes ytterligere gjennom variasjoner, så som munn-genital kontakt. Sex skjer i et «totalitært land av taushet» der mannen fremdeles hersker. Konservative forskere som Masters og Johnson antok i 1970 at halvdelen av alle ekteskap i USA hadde et utilfredsstillende sexliv. Andre undersøkelser modifierer dette bildet en del og viser større åpenhet og initiativ fra kvinner. Men tilmed blant Hite-rapportens «frigjorte» kvinner var det 60% som ofte eller alltid bedrev jukseorgasme til glede for mannen. Samleiet står nå som før i sentrum for seksualitet, trass i at det er godt dokumentert at de fleste kvinner helst kunne tenkt seg andre alternativer (63).

Bløt juss

Hva er grunnen til denne seksuelle fadesen i samfunn som er monomant opptatt av viktigheten av sex, som i dag rår over all mulig kunnskap, åpenhet og hjelpemidler til sex, der begge kjønn ser likeverd i sex som sentralt? Det er «irrasjonelt» at sex fremdeles er så nært knyttet til skyld, heter det. Men i dag skjer reell underordning i stor grad gjennom sex. Seksualitetens regler har tatt over der tradisjonelle patriarkalske lover falt i grus - og skyld er en nødvendig del av sex på samme vis som straff er en nødvendig del av ethvert lovverk.

Kanaler på Mars? Erik H. Eriksons versjon av seksuell kanalisering. Produktet er mann (øverst) og kvinne (nederst). Energi passerer fra oralt stadium (1,I) til oralt bitende stadium (2,II) osv. opp til genitalt stadium. Gutten går fram, jenta derimot tilbake til en ny oralitet, der munn er byttet mot vagina. «Et system må ha sitt utopia. For psykoanalysen heter utopien genitalitet,» skriver Erikson muntert (Barndommen og samfunnet, 1950).

Figur Kanaler på Mars? Erik H Eriksons versjon av seksuell kanalisering. Produktet er mann (øverst) og kvinne (nederst). Energi passerer fra oralt stadium (1,1) til oralt bitende stadium (2,11) osv. opp til genitalt stadium. Gutten går fram, jenta derimot tilbake til en ny oralitet, der munn er byttet mot vagina. «Et system må ha sitt utopia. For psykoanalysen heter utopien genitalitet» skriver Erikson muntert (Barndommen og samfunnet, 1950).

Sex er bløt juss i den forstand at arrangering av samliv som før skjedde på siden av seksualiteten, i dag skjer gjennom den. På kjønnsmarkedet er det i prinsippet slik at samleiet realiserer samlivet - og ikke omvendt. Det er seksuell tiltrekning, og ikke ytre forhold, som avgjør saken. På samme vis er det i prinsippet slik at samleiet - med andre - oppløser parforholdet. Som følge av denne strategiske posisjonen mellom ensomhet og tosamhet, får sex en karakter av praktisk juss, et lovverk i mykere og desto mer inderlige former.

Seksualiteten i krise

Sex er underordning gjennom fjernkontroll. Den gir derfor også større albuerom og frihet. Det er et langt sprang mellom kapitalens interesser, tingliggjøring av kjønn og det som faktisk foregår i senga. leg har tatt opp seksualitet som *herskende* form, og det er ikke det samme som allmakt og utradering av all erotikk.

Konflikten mellom underordning og motstand er i realiteten uttrykk for en uløselig motsetning innenfor seksualiteten selv. På samme vis som kapitalen generelt bare kan forøke sin verdi gjennom sin motsats, det levende arbeidet, kan kapital under merkelappen «kjønn» bare valoriseres (verdsettes) gjennom en seksualitet som er levende, sensuell praksis. Den økonomiske analysen av seksualitet faller utenom rammen for denne artikkelen. Det bør likevel nevnes at krisetegnene i dagens sex er et resultat av en krise i hele den verdiform som kjønnssystemet utgjør. Resultatet er *inflasjon* i det verdsettende elementet. Pasienten er alvorlig sjuk, og trenger stadig hardere doser, som vi ser av pornoindustrien. Sammen med ny familisme og andre reaksjoner mot kjønnsmarkedet oppstår også tendenser mot sex, a la boka «100 måter å unngå sex på». Det er ikke snakk om noen bølgel av *avholdenhet* i tradisjonell forstand men snarere en «oral» selvopptatt bølge der sex ikke lenger er tilfredstillende *nok*.

Den norske Gateavisa har tatt dette inn over seg, og startet en kampanje for å få voldselementet klarere fram i seksualiteten. Først brakte avisa en innføring i praktisk sadomasokisme. Dermed en reklame for det moderne imperialistiske kjønnsmarkedet, skrevet av danske «sosialister» som fant «et hundre prosent ekte og uforfalsket sexkultur» i Bangkok's horehus. Seksualitet og likestilling er uforenlig, heter det fra en amerikansk «feminist». Hun skriver lyrisk: «La oss forestille oss orgasmen som et elektrisk støt... kvinnens flyter *inn*... mannens er et lyn som skyter gjennom kroppen hans og *ut*. Slik er sexdriftens natur. Derfor sier det seg selv at sex ikke kan baseres på likestilling, det må «vekselstrøm» til. Mann og kvinne får heller bytte på å undertrykke hverandre (64).

Gateavisas analyse er at pornoen *tilfeldigvis* undertrykker kvinner. På samme vis med den seksualiteten som pornoen springer ut av - og *her* er standpunktet det samme som i den progressive bevegelsen. Alle gode krefter forener seg i jakten på naturlig seksualitet.

Henvisninger

1. James McCary: *Human sexuality*, New York 1976, s. 45.
2. Se særlig Ken Plummer, «Symbolic Interactionism and Sexual Conduct», i Mike Brake, red.: *Human Sexual Relations*, Penguin 1982 en antologi jeg har hatt stor nytte av.
3. Karl Marx: *Grundrisse*, Berlin 1974, s. 13..
4. Hans-Jørgen Schanz: Træk av behovsproblematikens historie med siErlig henblik pa Marx og Engels, Aarhus 1981, særlig s. 46, 77.
5. Michel Foucault: *The History of Sexuality*, vol.1, Penguin 1977.
6. Friedrich Engels: *Fami/ien...*, Oslo 1970. Se særlig s. 78 ff.
7. Ira Reiss, *Family Systems in America*, New York 1980, s. 57, 158 gir noen eksempler på ganske andre arrangementer av kjønn og erotikk i indianske samfunn enn de vi kjenner. Navajoene anerkjente tre sosiale kjønn; en del andre stammer enda flere. Blant hopen var erotisk kontakt (onani) anerkjent og utbredt mellom foreldre og barn.
8. Engels, op.cit. s. 80. «Erotikk» er gresk og betydde «vedrørende sanselighet», «sansemessig». «Sexus» er latin for slekt. Det er typisk at kjønnene i antikken ble betegnet som *slekter* - og i gammel norsk: mannsætt og kvinneætt. «Sexualis» kommer fra senlatin og betydde «vedrørende slekten». *Seksualitet* ble skapt i borgerlig vitenskap på 1800-tallet (Duden Etymologie, Mannheim 1963, s. 143, 641.)
9. Sigmund Freud: *On Sexuality*, Penguin 1979 særlig s. 46-63.
10. Engels, op. cit. s.80.
11. Freud, op.cit, s. 57. Attraksjonen mellom mann og kvinne kan ikke tilbakeføres til kjemiske substanser, skriver Freud eksplisitt. (s. 57) Imidlertid er det det han i sin tur gjør, ved å postulere en hittil uoppdaget substans - «libido».
12. Elizabeth Fox-Genovese: «Placing Women's History in History», *New Left Review* 133, 1982, gir en god oversikt, men er diffus på spørsmålet om i hvilke egenskaper kvinner har vært historiske aktører.
13. Jeg beskriver patriarkat og Marx og Engels' feil nærmere i *Sjekking, kjærlighet og kjønnsmarked*, Oslo 1981, siste del.
14. I vårt samfunn blir barn psykisk skadet dersom en forsøker å skifte deres sosiale kjønn etter ca 2 års alder, og oftest er det umulig å gjennomføre det, uansett sosiale virkemidler, hormoninnsprøytninger osv. Slike skifter har vært forsøkt i tilfeller der barnas ytre kjønnsdel er tvetydige eller likner motsatt kjønn. (McCary s.404) Antropologisk materiale viser samfunn der slike skifter er mulige, antakelig også samfunn der de er institusjonalisert i voksen alder (se Reiss, op. cit. s. 57). Vansken med å endre sosialt kjønn hos oss illustrerer ikke bare at kjønnsidentitet ikke er basert på fysisk kjønn, men også at en står overfor sosiale krefter som kan være særegne for vårt samfunn (var det umulig å skifte i føydalismen, antikken?) og som *ikke* føyer seg etter bevisst sosialisering.
15. Ferdinand Mount: *The subversive family*, London 1982, s. 71.
16. Roberta Hamilton: *The Liberation of women*, A study of patriarchy and capitalism, London 1978, s. 45. Se også Barbara Tuchmans beskrivelse av «chivalry», i *A Distant Mirror*, Penguin 1980.
17. Brake, op. cit. s. 316.
18. Engels, op. cit. s. 81.
19. Chr. Middleton: «The Sexual Division Of Labor In Feudal England», *New Left Review* 113/114 (1979). Middleton angriper den romantiske oppfatningen blant en del feminister (i middelalderen gjorde mann og kvinne det samme). Han viser at arbeidsdelingen øker med (1) overgang fra penge- eller produktrente til arbeidsrente, og (2) utskilling av arbeidsoppgaver fra husholdet. At arbeidsdelingen var liten i forhold til seinere, viser også Middletons materiale. Det avgjørende er etter mitt syn overgangen til salg av arbeidskraft, hvorav arbeidsrente er en tidlig form.

20. Hos germanerne var det prestene som innførte testamentet, hevder Engels. Han legger stor vekt på at farskapet aldri er sikkert, uansett utpønsket rettsvern. Engels, op. cit. s. 71, 174.
21. K ysthetsbeltet var lite utbredt i praksis - mest i litteraturen, hevder Tuchman op. cit. s. 209.
22. Se Heidi Hartmann, red: *Clio's Consciousness Raised, USA 1974*, s. 103 -117.
23. Mount, op. cit. s. 95 har en polemikk mot dette synet som i realiteten koker ned til at den romantiske kjeerligheten ikke *alltid* truet rådende forhold. Få har hevdet det, poenget er tendensen.
24. Tuchman, op. cit. s. 212. 25. Tuchman, op. cit. s. 214.
26. Carl Linfert: *Hieronymus Bosch*, Gyldendal Oslo 1979, forsvarer et «realistisk» syn på Bosch. Jeg tar opp tolkninger av kjønn og erotikk i Bosch' bilder i «Bosch og Lystenes hage», arbeidsnotat 1982.
27. Emmanuelle Le Roy Ladurie: *Montai/Iou*, Penguin 1979. Leser en kapitlet om sex nøye, blir det lite drift igjen (Ladurie stiller ikke spørsmålet ved sex drift som historisk konstant). Bøndene forteller om «driften» (syndig kjødelig kjenskap) i ordelag som er helt på linje med «tyveri av frukt», «lyve og stjele» (og i samme setninger) - se s. 139,152. Det er referanser til erotisk glede, ikke seksuell drift.
28. Mount, op. cit. s. 74- 78.
29. Ladurie, op. cit. s. 167, 173, 179, 183.
30. Edward Shorter: *The Making Of The Modern Family*, New York 1977, s. 78, 99, 246. Shorter overdriver og velger feil metafor når han på spinkelt grunnlag kaller erotikken blant bøndene «helt mekanisk» s. 76.
31. Jorgen Eliassen etc.: *Bot eller Bryllup*, Oslo 1982, gir et bilde av harsk kvinneundertrykking og stram seksuell kontroll på 1700-tallet. Eliassens materiale fra Moss ca. 1800 ser ut til å støtte hypotesen om høy alder ved første samleie.
32. Frykman og Lofgren: *Den Kultiverade Manniskan*, Stockholm 1980.
33. Shorter, op. cit. s. 99 og note 31 over.
34. Historikere er uenige om dette. Lasslett gjorde opp med myten om at storfamilien blomstret rundt 1500-tallet, seinere har blant annet Flandrin pavist at rike storhushold faktisk omfatter flertallet av individene også i mye av Lassletts eget materiale.
35. Brake, op. cit. s. 270.
36. Hamilton, op. cit. s. 59.
37. Sitatene er fra Hamilton, op. cit. s. 59,60.
38. Sitert i Lydia Sargent, red.: *The Unhappy Marriage Of Marxism And Feminism*, London 1981, s. 277.
39. Samme sted s. 285.
40. Engels, op. cit. s. 83. - I den borgerlige oppfatningen er *arv* noe som hører fortida til - og så vel marxisme som kvinnebevegelse mangler en teori for hvordan arvsrelasjoner forvandles i kapitalismen.
41. Foucault, op. cit. s. 122. Foucault forsøker å avgrense seg fra et maktbegrep som gir de undertrykte ansvaret og som ikke kan forestille seg makt som annet enn forbud. Men han ser ikke at «makt» er utøvd eiendom, og at kjernen i makt er (andres) *arbeid*.
42. Karl Marx, Results Of The Immediate Process Of Production, i *Capital 1*, Penguin 1976, s. 1019-1038.
43. Jeg har beskrevet dobbeltstandarden nærmere i *Materialisten 4/81* s. 35.
44. Hamilton, op.cit., s. 23.
45. F. Engels: *The Conditions Of The Working-class In England*, i Marx/Engels Collected Works 4, London 1975, s. 435. Engels' kilde var en statistisk undersøkelse av 116 000 arbeidere, som viste at 52% var kvinner. Engels mener sjøl at tallet er for *lavt* - blant de voksne arbeiderne er kvinneflertallet enda større. Se også CW 12. s. 461.
46. Se f.eks. Hartmann, op. cit. s. 54-99; og Z. Eisenstein, red: *Capitalist Patriarchy*, New York 1979, s.156-166. (sitat fra s. 166).
47. «Hvem vil våge å påstå at tredjestanden ikke bærer i seg alt som er nødvendig for å skape en nasjon?» heter det i en resolusjon fra franske borgere rett før den store revolusjonen. Materialet fra perioden, sa som Lefebvre: *The Coming Of The French Revolution*, New York 1957 (sitat s. 53) og især T. Carlyle: *The French Revolution* New York c. 1950 (skrevet i 1837) gjør det helt latterlig å tro at borgeren evig og alltid har vært moden for psykoanalyse. Det er en verden av forskjell mellom «personlighet» blant borgerne i 1780 - og i 1880, da kapitalen kastet sine skygger også inn over borgerskapet selv.
48. Charles Fourier: *Stammefillesskabet* København 1971.
49. Frank J. Sulloway: *Freud, Biologist of The Mind* - beyond the psychoanalytic legend. London 1980. Sulloway drar Freuds biologismer fram i lyset, og viser at de representerer utbredte standpunkter, blant annet fra Darwin, i slutten av forrige århundre («kvinnekjærlighet vil seire over mannsaggressjon», «Sønner vil drepe/ete sin far» og andre victorianske stereotyper). Hans beskrivelse av hvordan seksualitet ble ansett som et potensielt toksin er hårreisende lesning. Se. s. 104-110, 511, 373.
50. Brake, op. cit. s. 255.
51. Sulloway, op. cit. s. 34.
52. Fraser Harrison, *The Dark Angel* - aspects of Victorian sexuality. New York 1978, s. 169, 178, 203. Nye undersøkelser av materialet fra London i 1890-ara viser at mennene konsumerte opp mot 70% av verdien av maten, kvinner og barn delte resten. Hartmann, op. cit. s. 229.
53. Harrison, op. cit. S. 4, 6, 7, 29.
54. Engels, op. cit. s.78.
55. Karl Marx: *Grundrisse* 1973, s. 222 og 232.
56. Harrison, op. cit. s. 261.
57. Sitert fra Signs 7, 3, s. 539. Mackinnons beskrivelse av kjønnsobjekter her kan sammenliknes med min beskrivelse av penheten på kjønnsmarkedet i Sjekking s. 157-164.
58. Marx, Resultate (note 42) s. 1026,1033.

59. D. Llewellyn-Jones: ' *Human Reproduction And Society*, London 1974, s. 227-40.
60. Reiss op. cit. s. 168-176, McCary op. cit. s. 280, 264. Synkende debutalder i Norge dokumentteres i L. Walløe: *Seksualitet Familieplanlegning og Prevensjon i Norge* s. 80.
61. McCary, op. cit. s. 259.
62. I Brake, op. cit. s. 197-217. 63. McCary, op. cit. s. 12, 195. 64. *Gateavisa* 6/82.